

genoemde Eit Fokkinga. Aanvankelijk werd het pleit op 30 april 1945 beslecht door Beel, de in Londen zetelende minister van binnenlandse zaken. Deze verkoos Fokkinga als directeur-generaal van de PTT. Het was dan ook een grote schok voor laatstgenoemde, toen op 8 mei door Radio Herrijzend Nederland bekend gemaakt werd, dat Damme benoemd werd. Hoe kon dit gebeuren? De vóór Beel zittende minister van binnenlandse zaken Van Boeyen had in 1944 een college van vertrouwensmannen gevormd. Dit college zat in Nederland om de regering in Londen te vertegenwoordigen. Deze minister en het college hadden de keuze laten vallen op Damme met de heer Neher als plaatsvervangend directeur-generaal. Omdat dit college een geheim karakter had, was Beel onkundig van dit alles en verkoos hij Fokkinga. Uiteindelijk viel de keuze in deze patstelling op Neher, die het kantoor van de PTT in Den Haag als directeur mocht betreden. Fokkinga werd benoemd tot directeur van het PTT-kantoor in Rotterdam. Sandberg besluit zijn boek met de opheffing van het tijdelijk hoofdkantoor te Eindhoven. De laatste activiteit alhier vond plaats op 11 mei 1945. Op die dag werd toestemming gegeven voor de verzending van gewone briefkaarten.

DePTT in bevrijdZuid-Nederland geeft een haarscherp beeld van een bedrijf in wederopbouw. Dat is niet alleen te danken aan de goed geschreven tekst, maar ook aan de vele foto's die het boek verlevendigen. Sandberg heeft met dit boek hulde gegeven aan diegenen die zich in de periode van 4 oktober 1944 tot en met 28 juli 1945 van deze taak gekweten hebben. Niet alleen heeft de schrijver grotendeels vergeten namen weer tot leven gewekt, ook heeft hij met dit boek een aanvulling gegeven op een stuk Nederlandse oorlogsgeschiedenis dat bij weinigen bekend is.

Hans Slooter

J. Passenier, *Van planning naar scanning. Een halve eeuw Planbureau in Nederland* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1994, 381 blz., f89,-, ISBN 9001 69570 1).

Het hier besproken boek schetst de positie die het Centraal Planbureau (CPB) bij zijn instelling in 1945 kreeg toebedeeld, alsmede de veranderingen die zich daarin met het verstrijken van de tijd hebben voorgedaan. De auteur heeft zelf een groot deel van deze veranderingen als medewerker van het bureau meegemaakt. Het verhaal is chronologisch opgebouwd. Na een hoofdstuk over de voorgeschiedenis komen vijf deelperioden aan de orde. Per periode worden telkens behandeld de relevante sociale en economische gebeurtenissen, de ontwikkeling van het instrumentarium, de evolutie van het CPB-product, en de relatie met de buitenwacht. Informatie is onder andere geput uit schriftelijke bronnen, maar de auteur heeft moeten constateren dat voor een accurate geschiedschrijving de archivering verreweg te kort schoot. Daarom is een selectie van voormalige planbureau-prominenten als Tinbergen, Drees jr., Witteveen, Van den Beid en Weitenberg geïnterviewd. Om het beeld te completeren zijn bovendien vele, wat informelere, gesprekken gevoerd met collega's, oudcollega's en andere tijdgenoten.

Passenier is er in geslaagd een heel lezenswaardig gedenkboek te schrijven. Dat ligt vooral aan de gekozen aanpak, waarbij geprobeerd is het CPB te plaatsen tegen de achtergrond van de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen en uitgebreid ingegaan wordt op de waardering voor het bureau of juist het gebrek daaraan. Wel is bij de situering van het CPB nauwelijks gebruik gemaakt van relevante historische literatuur, hetgeen de kwaliteit naar mijn mening negatief heeft beïnvloed. Ook vind ik als buitenstaander de paragrafen die handelen over de instrument-ontwikkeling wat erg gedetailleerd. Bovendien komt nauwelijks aan de orde wat er buiten het CPB gedaan werd (of juist niet) op gebied van modelbouw en economisch onderzoek,

hetgeen het lastig maakt de wetenschappelijke plaats van het CPB te bepalen. Een laatste puntje van kritiek is het ontbreken van een notenapparaat.

Ondanks deze kanttekeningen kan ik *Van planning naar scanning* van harte aanbevelen. Het boek biedt een boeiend overzicht van vijftig jaar CPB-geschiedenis. Een van de hoofdconclusies is dat het planbureau geleidelijk een zwaarder maatschappelijk gewicht heeft gekregen. Dat wordt treffend geïllustreerd door een citaat uit het dagblad *Trouw* (367) dat in april 1993 schreef dat de invloed van het planbureau 'niet overschat kan worden. Want zonder de goedkeuring van het CPB heeft weinig in het Haagse werkelijkheidswaarde'.

Hans Hillebrand

H. van Spanning, *In dienst van de theocratie. Korte geschiedenis van de Protestantse Unie en de Centrumspreekgroep in de CHU* (Zoetermeer: Boekencentrum, 1994, 176 blz., f32,50, ISBN 90 239 1469 4).

Dit boek bevat allereerst een studie over de in 1946 uit een fusie van de Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij (HGS) en de Vrij christelijk-historische ontstane Protestantse Unie (PU), waaraan ondermeer de naam van de hervormde theoloog A. A. van Ruler verbonden is. De Vrij christelijk-historische hadden zich eerder datzelfde jaar afgescheiden van de Christelijk-Historische Unie (CHU). Volgens de auteur vertoont de geschiedenis van de PU zekere overeenkomsten met die van de Vereniging tot instandhouding van het christelijk-historisch karakter der natie van Ph. J. Hoedemaker, die tussen 1902 en 1905 actief was. Terwijl de Vereniging echter ontstond als studiekekring en pas later een aantal van haar leden zag kiezen voor de praktische politiek, begon de PU met deelname aan de Tweede-Kamerverkiezingen om zich vervolgens vanaf 1964 te ontwikkelen tot een bezinningsgroep zonder politieke binding. In 1988 heeft de PU ook deze activiteit gestaakt.

In de tweede plaats bevat *In dienst van de theocratie* een geschiedenis van de Centrumspreekgroep (CG), een oppositionele stroming binnen de CHU die zich tussen 1967 en 1977 zowel tegen de politieke koers van de CHU als tegen de groeiende christen-democratische samenwerking keerde. De auteur concludeert dat de CG, hoewel zij in ideologisch en organisatorisch opzicht homogener was dan bijvoorbeeld de groep-Gerretson eindjaren veertig of de Vriendenkring AR/CH in het begin van de jaren zestig, er slechts in zeer beperkte mate in is geslaagd het politieke beleid van de CHU te beïnvloeden.

Reeds in de tweede helft van zijn Leidse proefschrift *De Christelijk-Historische Unie 1908-1980* (1988) heeft de politicoloog H. van Spanning, die als beleidsmedewerker werkzaam is bij de fractie van het CDA in de Tweede Kamer, stilgestaan bij de PU en de CG. Ten behoeve van deze nieuwe studie heeft hij echter de beschikking gehad over aanvullend bronnenmateriaal, waaronder het archief van de PU, schriftelijke informatie van P. F. Th. Aalders, de hoofdredacteur van het voormalige PU-blad *De Vrije Natie*, en P. J. de Bruyn, de oud-voorzitter van de PU, enkele stukken afkomstig van de oud-penningmeester van de HGS en de PU, C. van der Weel, de papieren van L. de Snaijer, de oud-secretaris van de CG, alsmede enkele gegevens uit de collectie van W. F. Reus. Hierdoor biedt het boek enkele aardige nuanceringen van bestaande beelden, overigens hoofdzakelijk in het deel over de CG (de hoofdstukken 4 en 5 over respectievelijk de programmadiscussie in 1970 en de ontwikkelingen rond de kandidaatstelling bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1971 en 1972).

Meer in het algemeen valt het, gelet op de onevenredig grote belangstelling die in de politieke geschiedschrijving vanouds heeft bestaan voor de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), te waar-